

Op zee gebleven

Volgens de internationale arbeidsorganisatie ILO vormt de visserij wereldwijd een van de gevaarlijkste beroepen: jaarlijks komen zo'n 24.000 vissers om. Vaak gaat het om de bemanningen van kleine, nauwelijks zeewaardige vissersscheepjes afkomstig uit kustdorpen in verre ontwikkelingslanden. Maar een enkele keer wordt ook Nederland opgeschrikt door een ramp aan boord die aan een of meer vissers het leven kost. Begin april 2005 overleden drie vissers als gevolg van een opgeviste bom die aan boord van hun schip ontplofte. Het ging om een Amerikaanse vliegtuigbom uit de Tweede Wereldoorlog. Het getroffen schip, de OD 1 (Maarten Jacob) kwam uit Ouddorp. Het schip, met zes bemanningsleden aan boord, viste zo'n honderd kilometer

In 1967 verging de KW 37 (Orion) met man en muis. Het weekblad Eva besteedde uitgebreid aandacht aan de ramp.

ten westen van IJmuiden. Twee van de slachtoffers waren de 27-jarige zoon en de 59-jarige zwager van de schipper. Het gebeurt geregeld dat vissers op de Noordzee bommen, mijnen en granaten uit een van de wereldoorlogen naar boven halen. Ze zijn goed op de hoogte van wat ze moeten doen: direct contact opnemen met het Kustwachtcentrum in Den Helder en de positie doorgeven, zodat de marine de explosieven onschadelijk kan komen maken. De Kustwacht heeft een speciale bommenkaart uitgegeven, zodat de vissers kunnen zien om welk soort explosief het gaat. Omdat het wachten op de marine veel tijd kostte, gooiden veel vissers tot voor kort de ongewenste vangst overboord en maakten ze er geen melding van. Sinds een paar jaar hoeft de schipper niet meer te wachten op de plek van de bom. Hij geeft de locatie van de bom nu aan met een gemerkte boei, waarschuwt de Kustwacht en kan weer verder varen. Kreeg het Kustwachtcentrum in 2004 nog eenendertig meldingen binnen, in 2005 – het jaar van het ongeluk op de OD 1 – was dat aantal vertienvoudigd.

ORLOGEN EN ONGELUKKEN

Een ramp zoals met de OD 1 komt gelukkig niet vaak voor. Dat was vroeger wel anders: in de periode tussen 1890 en 1940 vergingen er in Nederland naar schatting tweehonderdvijftig schepen. Ongeveer 2000 mannen verloren daarbij het leven. In de laatste twee jaren van de Eerste Wereldoorlog gebeurden de meeste ongelukken; zo'n honderd schepen liepen toen op zeemijnen of werden getorpedeerd. Veel vissers stierven, en ook de Katwijkse gemeenschap werd niet

gespaard. Het monument bij de Oude Kerk, een vrouw met kind die naar de golfslag staart, herinnert aan deze tragische periode. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog vergingen er veel schepen door zeemijnen of torpedo's. Ook buiten oorlogstijd was de visserij niet vrij van gevaar. Schepen vergingen wanneer men zich tijdens een hevige storm niet op tijd in veiligheid kon brengen. En er vonden regelmatig ongelukken plaats wanneer schepen elkaar te laat in het oog kregen en in botsing kwamen. Veel van de rampen die na de Tweede Wereldoorlog plaatsvonden, hielden verband met de *rat race* om grotere schepen en motoren die kotters in de jaren zestig onderling voerden. Van 1960 tot ongeveer 1974 waren instabiele bokkers de (vermoedelijke) oorzaak van naar schatting achttien scheepsrampen. En dan waren er nog de bedrijfsongevallen aan boord waarbij soms dodelijke slachtoffers vielen.

HET NIEUWE MONUMENT

In de twintigste eeuw kwamen er in Katwijk enkele honderden vissers om het leven tijdens de uitoefening van hun vak. Zo verging er tijdens een hevige storm in oktober 1967 een kotter (de KW 37 – Orion), waarbij alle zes opvarenden verdronken. Katwijk was in rouw gedompeld. Een paar dagen na de ramp spoelde een van de vissers, Arie Hus, aan op het strand van Texel. Zijn vriend en zwager Nico Varkevisser werd in zee gevonden,

Het monument voor omgekomen Katwijkse zeelieden is in 2005 opgericht. Op zes levensgrote bladzijden staan de namen van 273 omgekomen Katwijkse zeelieden.

de overige vier bemanningsleden waren voorgoed verdwenen. De twee vissers werden op 2 november 1967 onder grote publieke belangstelling op de nieuwe begraafplaats Duinrust begraven. Tijdens een herdenkingsdienst preekte dominee Hovius over het vierde vers van Psalm 93: "Doch de Heere in de hoogte is geweldiger dan het bruisen van groote wateren, dan de geweldige baren ter zee." Ter nagedachtenis aan alle sinds de Eerste Wereldoorlog omgekomen Katwijkse zeelieden is in 2005 een monument opgericht. Het staat op de kop van de Boulevard, aan zee, en verbeeldt zes bladzijden uit een boek die in de wind wegwaaien. Op de stalen bladen zijn de namen uitgesneden van de 273 zeelieden die tussen 1919 en 2000 op zee om het leven kwamen. Sinds de plechtige onthulling op 1 oktober 2005 hebben de Katwijkers nu een monument om stil te staan bij al diegenen die op zee zijn omgekomen.

Mar van Beelen-Krijgsman

“Mijn vader stoomde niet meer naar huis”

DRIE OPEENVOLGENDE GEBEURTENISSEN bepaalden de vroege jeugd van Maartje (Mar) Krijgsman (1934). De Tweede Wereldoorlog brak uit, in 1941 verging haar vaders schip met de gehele bemanning – waarschijnlijk na een bombardement door de Engelsen. En het gezin Krijgsman, de weduwe met haar vijf jonge kinderen, werd geëvacueerd naar Ermelo. Tijdens onze ontmoeting in de zomer van 2007 komen met de herinneringen ook weer een paar tranen.

“Ja, ik ben nu wel emotioneel. Dat komt pas veel later, als je het allemaal beter gaat begrijpen. Mijn moeder heeft echt een zwaar leven gehad. Ze was een kordate vrouw, zo geworden door wat haar is overkomen. Ze sprak er heel weinig over met ons. Ze deed ook nooit iets bijzonders rond zijn sterfdag. Pas toen ze dement werd, begon ze erover te praten. Maar ja, hoe lang was ze nou helemaal getrouwd geweest? Zeven jaar. En wat was mijn vader nou helemaal thuis geweest? Bijna nooit! Zelf heb ik geen vaderfiguur gemist. Mijn broer wel. We hadden onze opa, mijn moeders vader, en daar gingen we heel veel naartoe. Mijn broer is later bij hem gaan varen. Die man was voor mij een beetje mijn vader.”

Mar van Beelen-Krijgsman is altijd haar eigen gang gegaan. Ze bleef buitenshuis werken, ook nadat ze trouwde met Arend van Beelen, die eerder in dit boek geportretteerd is. In het Katwijk van die tijd was het niet gebruikelijk dat vrouwen na hun trouwen hun baan behielden. Mar en Arend kregen twee zoons, die geen vissers werden, maar huisarts en ingenieur.

“We leerden elkaar kennen, daar dicht tegen de Boulevard aan, waar nu de Prénatal en de Zeeman zitten. In het weekend liep je daar gewoon een beetje rond te dwalen. Ik was achttien jaar en Arend een jaar ouder. Je kletste wat en dan liep je met hem mee. Je wandelde een keer samen en dan nog een keertje en dan sloeg de vonk over. Dat duurde bij ons niet zo lang, dat ging wel snel. Ja, ik vond hem heel leuk, hij was een spetter om te zien. En hij vond mij ook leuk. Verder was er niets bijzonders. Vroeger was je nuchter: als je elkaar leuk vond, trouwde je. We hebben vreselijk genoten toen we jong waren. Geld had je niet. Zaterdags haalde je een ons rumbonen en dat was je vertier voor de hele week. De jongens kwamen dan vragen om een rumboontje bij de meisjes, of om een toffee. Het was een soort huwelijksmarkt. Arend en ik zijn in 1957 getrouwd, toen was ik tweeëntwintig.”

“Ik werkte in een kledingzaak, Modehuis De Ster, die zit nu al jaren op de Princestraat. Daar heb ik best heel wat jaartjes gestaan. Na mijn trouwen ben ik op de zaterdagen blijven werken; ik had er alle tijd voor. Ze vroegen of ik wilde blijven. Maar het was toch een beetje raar als je dat deed. Het was de mannen hun eer te na als de vrouwen moesten werken. Het was een on-eer voor de man.”

“We waren de ene dag getrouwd en de andere dag was hij meteen weg. Ik wist wel van tevoren wat me te wachten stond. Van mijn moeders kant en van mijn vaders kant zijn het allemaal vissers. Je wist dat het niet zou zijn: we zijn getrouwd en nu blijven we lekker veertien dagen met zijn tweeën. Maar deze reis duurde zó lang: hij bleef gelijk voor zes weken weg. Dat was met de haring-overgeverij, het combinatievaren. Als ze net aan de beurt waren en de samenwerking was over, dan konden ze pas naar huis als het schip weer vol was. Dan duurde het wel lang. Je zat maar in je eentje thuis. Dus dan ging je maar iemand opzoeken. Een van je zussen of broers, een vriendin. En 's zaterdags werkte ik dus.”

We lopen naar het uiterste noordelijke puntje van de Boulevard. Daar staat het monument, bruin verroeste, dikke platen staal, waaruit hun namen zijn gesneden. De namen van alle Katwijkers die in de loop van ruim tachtig jaar om het leven zijn gekomen op zee. Door één van de letters is een rode roos gestoken. Vooral tijdens de Tweede Wereldoorlog kwamen er veel mannen om, net als de vader van Mar en verschillende andere familieleden. Hun namen staan vermeld onder het jaartal 1941 op het monument.

Maartje was zes jaar oud toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak. Ze vertelt hoe haar vader, die toen schipper was van de stoomtrawler Sumatra (YM 253), het jaar daarna om het leven kwam. “Het was in augustus 1941. Mijn vader voer langs een ander stoomtrawlertje.

Hij riep nog: Effe koffie drinken, we gaan zo halen en dan gaan we jullie achterna. Maar daar zijn ze nooit meer aan toegekomen. Hij is misschien op een mijn gevangen of waarschijnlijker nog: gebombardeerd door de Engelsen. Het is in elk geval bekend dat de Engelsen die nacht een schip hebben gebombardeerd, dus zodoende...”

“Een broer van mijn moeder, een broer van mijn vader en mijn vader zelf: ze zijn allemaal vergaan op dat schip. Dat is best wel triest. Hun ouders leefden allemaal nog. Nadat dat gebeurd was, bleven er veel vissers thuis. Het was heel gevaarlijk op zee. De Engelsen dachten: die vissers heulen met de Duitsers. Maar als je vijf kinderen had, moest er gewoon brood op de plank komen. Je liep een bepaald risico. Ik weet niet hoe lang mijn vader het had willen volhouden. Je had weinig keuze...”

“Hij is daarna altijd vermist gebleven. Niemand van dat schip is teruggekomen. Hij stoomde niet meer naar huis, nee. Het moeilijke was, we kregen helemaal geen officieel bericht. We hoorden helemaal niets. Mijn vader kwam gewoon niet terug. We hebben ook nooit een afscheidsdienst gehouden. Dat deed je niet. Mijn broertje Arie, die drie was toen mijn vader overleed, heeft wekenlang op het stoepje voor het huis gezeten, zitten wachten

Een begrafenis of herdenkingsdienst is er voor Arie Krijgsman nooit geweest. Met het monument had de familie voor het eerst een plek om stil te staan bij zijn dood.

Zorg voor nabestaanden

Tot het einde van de jaren vijftig betekende het zowel emotioneel als financieel een ramp wanneer een visser op zee vermist raakte. Op grond van de Zee-ongevallenwet van 1919 konden de weduwen van verdronken vissers wel een uitkering aanvragen, maar dat was geen vetpot. Recht op een uitkering uit de Algemene

Nabestaanden Wet hadden ze niet, omdat er geen sprake was van overlijden maar van vermissing. Bovendien duurde het heel lang voordat ze konden 'aantonen' dat hun man niet meer terugkwam. Na verloop van tijd werd in verschillende landen drie keer een oproep in de krant geplaatst – 'driemaal de wereld rond' werd dat genoemd. Wanneer niemand reageerde, ging men ervan uit dat de betreffende persoon daadwerkelijk was overleden en konden de nabestaanden

aanspraak maken op een uitkering. Al die tijd zaten de vrouwen van verongelukte vissers zonder inkomen. Velen moesten aan het werk om hun vaak grote gezinnen te kunnen onderhouden. En dat terwijl de meeste vrouwen weinig werkervaring hadden en laag opgeleid waren. Pas toen in 1959 de Regeling Vermoedelijk Overlijden in werking werd gesteld, kregen de gezinsleden van overboord geslagen vissers de mogelijkheid om al na drie maanden een uitkering aan te

vragen uit de Algemene Nabestaanden Wet. Dit was een duidelijke verbetering ten opzichte van het 'driemaal de wereld' rond van vroeger. Iemand was *vermoedelijk overleden* "wanneer gedurende drie maanden na het tijdstip waarop die gebeurtenis heeft plaatsgevonden of geacht moet worden te hebben plaatsgevonden, geen bericht is ingekomen waaruit blijkt dat hij in leven is..."

*Arie Krijgsman liet een vrouw en vijf jonge kinderen achter.
Op de foto dragen de vier oudste kinderen rouwkleeding. Links: Arie; tweede van rechts: Maartje.*

tot zijn vader thuishkwam. En ja, toen kwam-ie niet meer. Er waren allemaal jonge mensen aan boord van dat schip. De machinist was wat ouder, een jaar of vijftig, maar de anderen waren allemaal nog heel jong. Er bleven ook vrouwen achter met kinderen die nog geboren moesten worden.”

Mar heeft de officiële papieren voor zich liggen. “De papieren over het overlijden van mijn vader hebben we nog niet zo lang. We hebben dat eigenlijk voor mijn moeder in gang gezet: een aanvraag voor een uitkering als burgeroorlogsslachtoffer, van ‘40-‘45. Die was haar in eerste instantie geweigerd, vlak na de oorlog. Er was wel een zeeongevallenwet, maar die uitkering was heel klein. Pas toen ze bijna negentig was en het geld niet meer nodig had, heeft ze die uitkering voor oorlogsslachtoffers gekregen. Maar niet met terugwerkende kracht, hoor.”

Haar moeder, Jannetje Krijgsman-Plug, bleef achter met haar kleine kinderen: Maartje, Dirkje, Jannetje, Arie en de baby Leuntje Jacoba, die in mei van dat jaar was geboren. Jannetje was toen vijftientig jaar oud. “Mijn moeder was heel jong getrouwd. Vijf kinderen. Ik was zeven toen mijn vader overleed. Ik was de oudste en er zaten er nog vier onder mij. Dat had je vroeger, je kreeg veel kinderen achter elkaar. Ze waren nog maar een paar jaar getrouwd, mijn vader en mijn moeder. En zo vaak had ze hem eigenlijk niet gezien, hij zat

*De weduwe Krijgsman met haar gezin, begin jaren vijftig.
Staande met theepot: Maartje.*

altijd op zee. Ze heeft nooit geklaagd, ze had er geen tijd voor. Ik zie haar nog de was doen: stampen in zo’n grote houten kuip. Alles zelf naaien en breien. Ze maakte in die tijd ook schoon bij mensen, maar daar had ze geen zin meer in en toen heeft ze een breimachine gekocht.”

“Hertrouwen heeft ze nooit gedaan. Mijn tante wilde wel hertrouwen maar dat ging niet zomaar. Haar man was dan wel omgekomen, maar wanneer er iemand vermist was op zee, dan moest er in verschillende landen drie keer achtereen een oproep in de krant worden geplaatst. ‘Driemaal de wereld rond’ heette dat. Wanneer er niemand reageerde, dan ging men ervan uit dat de betreffende persoon inderdaad was overleden. En pas dan kreeg je een verklaring van het ministerie en kon je opnieuw trouwen.”

“Mijn drie zusters zijn niet met een zeeman getrouwd, dat kwam gewoon zo uit. Mijn broer, Arie, heeft wel in de visserij gezeten en is later op de grote vaart gegaan. Nog later is hij kapitein geworden van het onderzoeksschip de Tridens. Mijn moeder heeft niet geprobeerd om hem tegen te houden: hij wás gewoon niet tegen te houden. Hij heeft bij mijn opa gevaren – die was voor hem eigenlijk zijn vader. Wij waren echt heel hecht met elkaar. Ik had als oudste wel wat huishoudelijke taken, maar mijn broertje voelde zich ook heel erg verantwoordelijk, als enige man in huis.”

“Ik kan me eigenlijk niet zo veel herinneren van mijn vader, een paar dingen. Ik weet ook niet meer hoe we het nieuws te horen kregen. Er was nog geen radio. Hij zou gewoon naar huis komen. Wij wachtten, hij kwam niet. En dan kom je tot de conclusie: hij komt echt niet meer. Als kind, tja, de tijd gaat door en je staat er niet zo bij stil.”

Voordat het gezin Krijgsman goed en wel beseftte dat Arie Krijgsman senior was omgekomen en nooit meer zou terugkeren, moest het zich al klaarmaken voor vertrek naar Ermelo. “Nadat mijn vader op zee gebleven was, moesten we ook nog geëvacueerd worden, vanwege het schootsveld van de Duitsers. Alle huizen langs de kust werden afgebroken in verband met de aanleg van de *Atlantikwall*. De mensen die op die manier dakloos werden, kregen een andere woning aangeboden. Wij moesten dus ons huis uit, zodat anderen daarin konden trekken. Als je geen werk had of geen economische binding met Katwijk, dan moest je het dorp verlaten. En omdat mijn vader niet meer leefde en mijn moeder niet werkte, moesten we weg. Ons oude huis is trouwens nooit bewoond geweest en heeft de hele oorlog leeggestaan. De spullen stonden er nog in. Maar toen we terugkwamen, kregen we een ander huis. Op de Rijnmond. Dat waren mooie woningen.”

Langs de hele kuststrook werden woningen afgebroken door de Duitsers. Foto uit 1943.

“De Katwijkers gingen in principe naar Nijkerk en de Scheveningers naar Ermelo. Maar vreemd genoeg moesten wij ook naar Ermelo. Daar zaten we dus tussen allemaal Scheveningers, veel weduwen ook. Mijn moeder heeft twee dagen lopen zoeken naar een huisje voor haarzelf en die vijf kinderen. Eerst naar de dominee; daar kreeg je adressen. Uiteindelijk was er een groenteboer, Bos heette hij, en zijn vrouw. Ze hadden geen kinderen, konden die ook niet krijgen, en ze zeiden: Kom maar bij ons. Ze gaven hun twee grote kamers aan ons en gingen zelf in de twee kleine kamertjes wonen. Mijn moeder had ook nog een vriendin bij zich – dat was de vrouw van een collega van mijn vader die ook was omgekomen. Die vrouw had al een kind en was in verwachting van een tweede. Zij wilde per se bij mijn moeder blijven en dus sliepen we met zijn negenen op één slaapkamer. Dat ging natuurlijk niet lang goed. In 1942 heeft die vriendin haar zoontje gekregen en daarna is ze vertrokken. Wij zijn uiteindelijk zes jaar bij groenteboer Bos blijven wonen. En het is

dat we er uiteindelijk geen huis kregen, anders waren we graag in het oosten gebleven. We vonden het vreselijk om weer terug te gaan. Behalve mijn broertje Arie – die vond het in Ermelo ‘veel te droog’. Hij was negen jaar en toen wilde hij al naar zee.”

“De vrouw bij wie we woonden heeft een week gehuild toen wij teruggingen naar Katwijk. Zij was als een tweede moeder voor ons. Mijn moeder en mevrouw Bos zijn hun hele leven vriendinnen gebleven.”

Het leven als jonge vissersvrouw was voor Mar in zekere zin een eenzaam bestaan, contact met andere Katwijkse vissersvrouwen had ze nauwelijks. “Er was wel een zekere onderlinge saamhorigheid, maar je ging niet bij elkaar zitten. Je sprak niet af met andere vrouwen, want je had je kinderen. Je hield het bij je eigen familie. Je had geen oppas, je was altijd thuis. Naar het strand ging je en naar je zusters – en je stofzuigde elke dag en poetste de ramen. Als je dat niet deed, dan was je geen goede huisvrouw. Elke week de ramen zemen, binnen en buiten: ik vind het nog steeds zonde van mijn tijd.”

“Later zijn we een eigen zaak begonnen. Dat was begin jaren zestig. Mijn oom had hier een kledingzaak, waar mijn moeder ook werkte. Hij deed die zaak weg en ik vond het leuk om die over te nemen – zodoende. Mijn moeder kon de inkomsten uit de zaak ook niet missen, dus het was gewoon noodzaak. Dus toen hebben we die winkel overgenomen en zijn we samen, ik met mijn moeder, die zaak begonnen. De kinderen waren toen vijf en zeven jaar oud. Arend heeft er nooit gewerkt; hij was geen man voor het werk in een winkel.”

De geschiedenis met haar vader heeft Mar niet angstiger gemaakt, het leven met een visser was zó gewoon. “Huis om huis, in elke straat woonden wel vrouwen van wie de man op zee was. Er waren bijna geen mensen die aan de wal werkten. Daar moest je voor naar Katwijk Binnen verhuizen – en dat wou je niet! Het was voor mij niet moeilijker dat mijn man op zee zat dan voor anderen. Je wist gewoon niet beter. Je wist wat je lot was.”

“Voor mijn moeder moet het best zwaar zijn geweest. Haar vader was schipper, dus ze heeft het best goed gehad vroeger. Ze was de enige dochter en ze ging tot haar zeventiende naar school. En toch heeft ze nooit geklaagd. Nooit. Het komt op je pad en dat moet je dragen, zei ze altijd. Mijn vader was overleden, wij werden geëvacueerd. En mijn moeder zei: Dat we in Ermelo gekomen zijn, dat is gestuurd. In Katwijk waren we van de honger omgekomen. We zijn door God gestuurd.”